

bi lahko našli že pri Tavčarju, ki mu je tudi v marsičem drugem soroden. Kot da se oba iz aktualnega političnega trušča zateketa v poetično tradicijo domače zemlje in se krepita z vzdržljivostjo in ljubeznijo domačega rodu.

In značilno: čim dlje je bil Prežih dejansko od zemlje in od svojega koroškega ljudstva, tem intenzivneje je rasla njuna podoba v njegovi ustvarjalnosti.

Vsekrižem je preromal Evropo, v tujini je doživel nič koliko pomembnih zgodb. Toda nobena ga ni mogla zamikati, da bi jo poustvaril. Z izjemo omenjenih potopisnih esejev, kjer opisuje tujino z očmi dokaj neprizadetega opazovalca in spremlja lastno, često življenjsko nevarno pot z značilnim prežihovskim nasmeškom, med vsem svojim pripovednim delom nima ne problema ne človeka ne kraja, ki bi se ne dotikal domovine.

Toda že spet ta protislovnost. V tesnem okviru rodnega kraja je hrepenel po soncu Belih vod, v široki brezdanjosti evropske tujine je zahrepenel po soncu rodnega kraja. Nikoli pa bi ne bila podoba njegovega ljudstva in njegove zemlje tako mogočna, če bi je ne podoživljal iz grenke evropske tujine. Kakor mu je omogočila šele spojitev lastne individualnosti z objektivnim svetom polnokrvno realistično epsko umetnost, tako je ta umetnost kot upodobitev lastne zemlje in ljudi dobila brezčasen značaj v svetovnem merilu šele tedaj, ko jo je zazrl ustvarjalec iz evropske perspektive. Ko je gnetel edinstveno nacionalno snov z merili svetovne problematike.

Konec prihodnjic

R. Kolarič

KNJIŽEVNIKOV ODNOS DO LJUDSKEGA GOVORA

»Ljudski govor« je ves artikulirani način izražanja človekovih misli in čustev, kakor ga *nezavedno* v glasovih, besedah in njih oblikah ter v vezanju besed uporablja preprosti, jezikovno nešolani ali kvečjemu malo šolani pripadnik kakega naroda oziroma jezika. V našem primeru je to »preprosti« Slovenec. Gre za »*nezavedno*« rabo artikuliranega govora, in sicer tistega, ki se ga je človek kot otrok naučil in ga odtlej uporabljal samo toliko spremenjenega, kolikor se ta govor v vsakdanji domači rabi sam po sebi razvija brez večjih zunanjih vplivov šole, knjige, cerkve, radia, društvenega življenja.

Preprosti ljudje se zavedajo svojega ljudskega govora in ga v razgovoru z izobražencem postavljajo v nasprotje s knjižnim govorom in jezikom. Pri dialektoloških raziskavah na terenu se primeri, da ljudje pravijo: Po domače (ali: po starini) pravimo tako, prav, to je po njihovem mnenju: po *knjigi*, je pa tako.

Gre torej za to, da skušamo dognati, kakšen bodi odnos književnika, torej jezikovno šolanega in od ljudskega govora povečini oddaljenega človeka, do tistega »domačega« ali »starinskega« govora. — Res je,

da se je tudi izobraženec spočetka naučil svoje govorice prav tako kakor »preprosti« človek. Vendar pa je »izobraženec« pozneje pod vplivom intenzivnega šolanja, tudi jezikovnega, o domačem jeziku in o tujih jezikih marsikaj prvotnega pozabil, nadomestil z drugim, domačim in nedomačim, in s tem dostikrat izgubil tisti prvotni jezikovni čut, ki je njegovemu nešolanemu sorojencu ostal živ. Izobraženec se je z vedno globljim vdiranjem v knjižno modrost, zlasti tudi v probleme, s katerimi se preprosti človek ne bavi ali vsaj tako ne bavi, nujno moral odmakniti od prvotnega načina govora.

Ker imajo komplicirani problemi, s katerimi se mora književnik človek v svojem študiju in delu baviti, tudi kompliciran način izražanja in zlasti svoje término, je čisto razumljivo, da je moral med njegovim načinom izražanja in izražanjem preprostega človeka nastati prepad, ki postane lahko tako velik, da drug drugega ne razumeta več dobro. Če se »preprosti človek« jezikovno skuša približati izobražencu, skuša izgovarjati glasove tako kakor izobraženec, rabiti polne fleksijske oblike (ne reduciranih), uporablja zlasti tuje izraze, mnogokrat napak, ipd. in z vsem tem dela vtis, da se pači. Pa tudi obratno utegne »preprosti človek« imeti občutek, da njegov izobraženi sorojak ne govori in ne piše naravno, kakor bi bilo treba, da bi ga on razumel.

Preprostega človeka pač z večjim šolanjem lahko povzdignete do razumevanja izobraženčeve besede. Toda, ali je mogoče, da bi se tudi izobraženec tako »ponižal«, da bi ga razumel »preprosti človek«? Tukaj moramo popolnoma soglašati s Finžgarjem, ki je Iz. Cankarju v *Obiskih* dejal: »Toda med ljudstvom in inteligenco ne sme biti prepada, temveč mora peljati most z ene strani na drugo. Jaz držim ta most, kolikor morem, in mislim, da ga nikakor ne smemo podreti. Največja umetnost je pisati za ljudstvo in inteligenco hkrati. Sto doktorjem govoriti ni težko; sto kmetom lepo govoriti je višek umetnosti.« Finžgar je tukaj mislil predvsem na način pisanja, to je jezikovno izražanje.

Most čez prej omenjeni prepad se torej dá napraviti, a narediti ga mora šolani književnik, ki ima za to več splošne in jezikovne izobrazbe in je tudi moralno obvezan, da tako piše, da ga razume čim širši krog bralcev, ne pa morda samo redki izbranci. Nazadnje je vendarle dolžnost vsega našega snovanja in pisanja, če ni ravno specialno strokovno, da ga razume večina naroda, če ga vzame v roko.

Pa preidimo od splošnega razmišljanja k vprašanju: Kdaj in v katerih slovničnih kategorijah naj bi književnik (s to besedo mislim pesnika, pisatelja in prevajalca leposlovnih del) posebno pazil na to, da se približa ljudskemu govoru?

Nobenega dvoma ni o tem, da mora biti jezikovno izražanje prilagojeno celotnemu okolju leposlovnega dela. Kmetje ne morejo govoriti jezika izobraženih meščanov niti jezika tovarniških delavcev, marveč samo tako, kakor govorijo med seboj kmetje v pokrajini, v katero je dejanje postavljeno. To velja zlasti za dialog, vendar pa tudi v pripovedovanju, opisovanju in orisih ne sme jezik imeti tujk, ki so omenjenemu okolju neznane. Vprašanje tujk v leposlovnih delih je sploh zelo kočljivo in bi ga bilo treba posebej preštudirati. Od sposobnosti in umetniške potence književnikove pa je odvisno, kako kmečki in sploh preprosti govor po-

vzdigne iz njegove vsakdanjosti na umetniško višino, da ne zveni nenaravno. Pesnik ima v tem pogledu še težje stališče kot prozaist; še tanjše uho in finejši čut pričakujemo od njega.

Oglejmo si sedaj posamezne gramatične kategorije, kako pridejo za književnika v njegovem odnosu do ljudskega govora v poštev.

Ker sloni slovensko pravorečje *zbornega* govora zlasti na doljenščini in gorenjščini, mora slovenski pesnik to v rimah pa tudi v ritmu upoštevati; to se pravi, na jasnem si mora biti o vokalnih kvalitetah in kvantitetah. Ni vseeno, ali rima širok kratek vokal z dolgim ozkim in obratno, kakor n. pr. Gregorčič rima verza (v Romarici): »Oj romarsko deklè — In k cerkvi vrh *gorè* (celo napak pisano *gorè* za *goré*); ali v isti pesmi: *lesén* — *nobèn*; *gríč* — *mrlíč*; *vòdo* — *usòdo* (Na sveti večer); *čèlo* — *vesèlo* (Veseli pastir) itd. Ali kako nemogoča je tale rima: Pozval nato *krdèla* sem — Zaznamoval jim *čèla* sem. Takih nemogočih rim je zlasti mnogo pri pesnikih z Goriškega (Gregorčič), s Primorskega (Kosovel), Koroškega (Eller) in Štajerskega (Aškerc). To so bolj rime za oko ali kvečjemu narečne: *čèlo* — *vesèlo*. V knjižnem jeziku pa take narečne rime zelo motijo. Drugače bi bilo, če bi šlo za pesmi v čistih narečjih, kakor sta jih n. pr. pri Hrvatih gojila Domjanić v kajkavščini in Vladimir Nazor v čakavščini. Toda pri nas se do take narečne poezije sploh še povzpeli nismo. Se preveč bojimo narečij in jih tudi premalo poznamo. — Pravorečje *zbornega* jezika močno zadeva zlasti tistega književnika, ki hoče, da se njegova dela javno in glasno reproducirajo, n. pr. na recitacijskih večerih, v radiu in drugod.

Pravorečje našega *pogovornega* jezika se šele ustvarja, vendar pa je v zadnjih skoraj štiridesetih letih že dobilo neke določene oblike.

Književnika, zlasti dramatika in prevajalca dram, mora to vprašanje zelo zanimati, saj mora pri pisanju in prevajanju dram vendar že vnaprej imeti neko slušno predstavo, kako se bo njegov tekst z odra slišal. Seveda se bo drugače slišal v Ljubljani, drugače v Mariboru, Celju, v Gorici, na Jesenicah, v Novem mestu itd. Tudi to mora jemati v poštev in še občinstvo, ki bo te tekste iz različnih ust in v različnih krajih različno slišalo. Poslušajoče in gledajoče občinstvo bo pa v veliki meri reprezentant ljudskega govora tistega kraja.

Književnik mora torej do *zbornega* govora in *pogovornega* jezika najti primeren odnos. V pisavi se mora pač držati ustaljenih pravopisnih pravil, če ni nujnega razloga za spremembo. Pravopis je neprimerno bolj konservativen kot izgovor in pravorečje. V pravopisu književnik ljudskega govora in njegovih redukcij in asimilacij ne more upoštevati, razen če bi pisal v dialektu in če bi hotel v povesti ali drami z dialektom koga karakterizirati.

Isto načelo velja tudi za vse oblikovje, vse sklanjatvene in spregatvene oblike, ki so v našem knjižnem jeziku že sto let ustaljene in so kompromis centralnih in obrobni narečij.

Upravičeno bi kdo vprašal: V čem pa naj potem še bo književnikov odnos do ljudskega govora, če se ga niti v pravopisu niti v oblikovju ne smemo dotikati?

Tukaj je najprej živi ljudski besedni zaklad, neizmerni vir ljudske iznajdljivosti, nazornosti in lepote. Mnogo tega zaklada še ni zapisanega

in vendar bi z njim, posebno če so besede take, da je njih koren splošno slovenski in torej vsem umljiv, lahko nadomestili marsikatero papirnato besedo ali nepotrebno izposojenko in tujko. Če v katerem koli kotu Slovenije najdemo lepo domačo besedo, za katero v knjigi rabimo papirnat izraz, tujko ali izposojenko, jo skušajmo uvesti v knjižni jezik vsaj v svobodno tekmovanje s sedanji izrazi. Naši pisatelji so v prejšnjem stoletju z nepotrebim uvajanjem raznih izposojenk iz slovanskih in neslovanskih jezikov izpodrinili marsikatero lepo domačo besedo. Naj sedanji književniki skušajo enkrat obratno. Kjer je izposojenka ali novinka pri nas dobila poseben pomen, tam mora seve ostati, zlasti za vsakdanjo strokovno rabo, n. pr. *dvigalo*, *dvigati -am* proti ljudskemu *vzdigniti -nem*, *vzdigati -am* itd.

Besede pa med ljudstvom ne živijo kot posamezni termini v raznih oblikah, marveč le v zvezah z drugimi besedami. Lingvisti govorimo tukaj navadno o *rekciji* besed. Najbolj znana bo gotovo *rekcija glagolov*, to je, s katerimi skloni se vežejo glagoli (n. pr. gl. *dati*, *dajati*: dá jim kruh, a *kačo* vzame pa jo nese proti domu [z akuz.]; toda: dajesh *sena* in *otave* za vola; ali *točiti*: točiš cveticam v čaše *medu* [gen. part.] itd.). Toda *rekcijo* imajo tudi samostalniki (n. pr. z gen.: spisi *Ivana Cankarja*, brnenje *kolovrata*, prhanje *konj*, vir *omike*, občutek *veselja*; z dat.: *Naj* živi *Matija Gubec*, kralj *Hrvatom* in *Slovincem*; s predlogom: zapora *na žabico*; ruta za *na glavo* itd.); dalje pridevniki (priden za *delo*, gluha *na desno uho* itd.), zaimki (sam svoj), števnik (dva *dinarja*, deset *glav*), prislovi (od *dne* do *dne*), predlogi (z raznimi skloni: brez *muke*, od *dobrih besedi* se nihče ne zredi; ti očeta do *praga*, sin tebe čez *prag* itd.). Razen pri medmetu moremo pri vseh besednih vrstah govoriti o njih *rekciji* ali po domače, kako se z drugimi besedami vežejo. In prav v tem vezanju je neizmerno bogastvo našega jezika pa tudi čudovita nazornost in lepota. Tu so tiste ljudske fraze ali rekla, ki so jih naši največji pesniki in pisatelji tako cenili, jim tako tanko prisluškovali, si jih zapisovali in v svojih delih uporabljali, da je njihov jezik večno živ in sočen. Vzemimo za primer glagol *streči!* Kako vse nekaj drugega pomeni, če rečem: lovec *streže medveda*; pred gostilno je *stregel ljudi*, da so mu dajali za vino, ali pa: *sestra streže bolni materi*, ali: *streže mu po življenju*. Ipd.

V zvezi z *rekcijo* besed so tudi različne ljudske prisposode, krepke primere, ki so po Župančiču vredne cekina. Gre za raznovrstne ljudske metafore, predvsem ukrasne pridevke, stalna rekla, pregovore in metonimije, ki jih je preprosti govor poln. Pa tudi drugih tropov v ljudskem govoru ne manjka.

Te vrste jezikovni zaklad je pri nas skoraj še ves neraziskan; nihče ga še ni sistematično zbiral in zapisoval, kaj šele sortiral. In vendar bi moral biti književniku vsakdanji kruh. Tukaj bi lahko tudi književniki pomagali pri sistematičnem iskanju takega gradiva na terenu, da bi se iz njega sestavil stilistični in frazeološki slovar živega ljudskega govora. Tako bi se najlaže ločile čisto papirnate besedne zveze od resnično živega jezikovnega blaga.

Vendar bi utegnil kdo oporekati, da Slovenci živimo v Evropi in da se nas je nekaj evropskega moralo tudi v jeziku prijeti. To popolnoma drži. Slovenci živimo že 1500 let v evropskem kulturnem bazenu in smo

zato s pripadniki tega bazena razvili mnoge skupne miselne ali, bolje rečeno, mišljenjske poteze, ki so morale najti svoj odsev tudi v jeziku, zlasti v njegovi frazeologiji. Če bi primerjali n. pr. samo nemško in slovensko frazeologijo, bi videli, da je vsaj tretjina fraz popolnoma enakih. Tudi pri nas je *pokrajina lepa, prijazna*, kakor pravi tudi Nemeč: eine schöne, freundliche Gegend; ali pri nas pravimo: *prežati na kaj* (n. pr. na priliko), *koga* (na tebe) kakor Nemeč: auf eine Gelegenheit lauern, ich habe schon lange auf dich gelauert. Take skupne fraze pa morajo biti že stare in ni treba, da smo jih Slovenci suženjsko prevzeli, prevedli iz nemščine, marveč so nastale iz enake miselnosti in iz enakih psihičnih potreb. Take stvari so pri nas popolnoma upravičene in te fraze so sestavni del našega ljudskega govora.

Nekaj drugega pa je, če slišimo in beremo: gospa profesor, tovarišica inženir, tovarišica laborant itd., ko vseskozi gre za ženske, njihov naslov pa je moškega spola. V Slovenskem poročevalcu (številka 121) 25. maja 1956 je pisalo celo: »*jadralski učitelj Cvetka Klančnik*, ki se ... *ponaša z ... rekordi za ženske.*« To je nepotrebna tuja novost. Take nenaravne reči se človeku z zdravim jezikovnim čutom upirajo.

Poglejmo še, kakšen naj bi bil književnikov odnos do sintakse ljudskega govora. Žal je naša narečna sintaksa, ki je identična s sintakso ljudskega govora, še popolnoma neraziskana. Napravili smo komaj dobre poskuse z notranjskim dialektom in ribniškim govorom.

Morda ne bo odveč, če na kratko označimo ljudsko sintakso proti sintaksi knjižnega jezika, kakor se nam odkriva v govoru na Pivki in z bežnim primerjanjem tudi v Ribniški dolini in v Prlekiji.

1. Ni bistvenega razločka v tvorbi stavkov, zlasti prostih, v narečjih, med narečji in proti knjižnemu jeziku. Ker ima knjižni jezik elemente iz vseh važnejših narečij, tudi v sintaksi, je razumljivo, da v ljudski sintaksi enega samega narečja ni najti vseh stavčnih oblik, stavčnih in besednih zvez, ki jih pozna knjižni jezik. V ljudski sintaksi n. pr. redko dobimo brezosebne glagole tipa *dežuje, sneži, dani se*; ljudstvo jih povečini razveže v stavke: *dež gre, sneg gre, sneg pada, sneg mete, dan se dela* ali *zora se dela* ipd. — Tega seveda v knjižni sintaksi redno ne bomo upoštevali. Tudi podredni prilastki se povečini razvežejo v stavke; nihče ne bo rekel: *lepota narave, skrb matere za otroka* ipd., marveč le: *narava je lepa, mati skrbi za otroke*. Ta način izražanja z glagolom je živahnejši, bolj slovenski in ga kaže posnemati.

2. Priredja je v ljudski sintaksi sorazmerno več kakor v knjižnem jeziku. To je razumljivo, saj predstavlja knjižni jezik višjo razvojno, deloma celo umetno razvojno stopnjo. Historično vzeto, je priredje starejše, preprostejše, podredje se je kasneje razvilo. Ljudska sintaksa predstavlja torej starejšo stopnjo. — Zanimivo je, da sintaksa enega samega narečja nima vseh prirednih veznikov, da ima torej knjižni jezik svoje priredne veznike (isto velja tudi za podredne veznike) iz raznih narečij. Torej je knjižni jezik tudi v sintaksi sestavljen iz elementov vsaj vseh glavnih centralnih narečij.

3. Dokler nismo začeli študirati narečnih tekstov z magnetofonskega traku, smo mislili, da je v ljudski sintaksi podredje omejeno na samo preproste odvisnike prve stopnje in da so ti lahko samo sprednji ali

zadnji stavki. Magnetofonski trak pa je pokazal, da tudi naravni ljudski govor pozna bolj komplicirana podredja, odvisnike druge in tretje, celo četrte stopnje, vmesne stavke, skrajšane in skrčene stavke, vrinjene stavke, asindetične in polisindetične stavčne in besedne zveze itd., itd. Vse polno je raznih anakolutov.

Čisto neraziskana je še narečna sintaksa posameznih besednih vrst (tudi knjižna ne dosti), besednih oblik (sklonov) ipd. Edina tolažba — sicer nekoliko kislá — je, da tudi drugi narodi v študiju narečne sintakse niso dosti na boljšem.

Da se tudi v ljudski *sintaksi* najdejo tuji vplivi, je razumljivo, n. pr. italijanske sintakse na Notranjskem in Primorskem: *Mi* se zeha. *Mi* se vidi. *Mu* slabo pride. In *me* so dražili. Deloma se to tiče tudi že besednega reda. Tudi tu je razlika med narečji na vzhodu in zahodu in v obeh proti knjižnemu jeziku. Tako bo n. pr. zahodni Slovenec vprašal: Kaj je to? Vzhodni pa: Kaj to je? Silno neenotna je stava nekaterih členic in naslonk, n. pr. *pa*: Potem *pa* se je odpravil domov; potem se je *pa* odpravil domov. Kako so vse te reči nastale, ne vemo, smo jih pač opazili, nismo jih pa utegnili še preštudirati.

Naj to zadostuje za splošno oznako ljudske sintakse! Kaj sledi iz tega za prakso? Prej omenjeno zbiranje raznih besednih zvez, rekel itd. je del sintakse besednih vrst in besednih oblik. Njeno važnost smo že poudarili. O ljudski sintaksi stavka pa še ne moremo reči, kakšna je v celoti. Treba ji je tanko prisluškovati, jo podrobno analizirati, previdno izbirati, pa bomo povečini pravo zadeli.

Joža Mahnič

SLOVSTVENA VZGOJA V NIŽJI

I. OBRAVNAVA BERIL (INTERPRETACIJA TEKSTOV)

Naš predmet ne stoji slučajno na začetku vseh predmetnikov in spričeval. Ker obravnava materin jezik in govori o narodni književnosti, mu dolgujemo posebno spoštovanje. Pri njem dijake navajamo k praktičnemu obvladanju jezika, hkrati pa jih idejno, etično in estetsko vzgajamo. Noben srednješolski predmet ne nudi toliko možnosti in prilik za vsestransko vzgojo kot ravno slovenščina. Sodim, da svojo nalogo najbolje opravlja tisti slavist, ki ga prevzemata ljubezen do predmeta in zavest odgovornosti, ki razpolaga s trdnim strokovnim znanjem in to znanje nenehno spopolnjuje in pogloblja in, končno, tisti, ki zna od svojega znanja nazorno in privlačno nuditi le tisto, kar je duševnosti mladega človeka primerno ter za njegovo osnovno, izobrazbo potrebno. Pouku slovnice in jezika z raznimi ustreznimi vajami bo v nižjih razredih posvetil dobro polovico časa, to je dve do tri ure tedensko, ker je pač najvažnejša naloga našega predmeta v nižji, da četrtošolec, ko odhaja v obrt, strokovno šolo ali v višjo gimnazijo, ustno in pismeno obvlada svoj materin jezik. Pri tem mora seveda šola služiti življenju, se pravi, suha gramatikalna sistematika pravilnemu in lepemu govoru